

ID: 292
C: 2

**Beschermd dorpsgezicht
Villapark Overbeek**



Datum in procedure: 24-11-2005

Toelichting bij het besluit tot aanwijzing
van het beschermd dorpsgezicht Villapark Overbeek
gemeente Rheden (Gelderland)
ex artikel 35 Monumentenwet 1988

Datum aanwijzing: 28 DEC. 2011

Errata:



Rheden, Villapark Overbeek

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de minister van Infrastructuur en Milieu zijn bevoegd om gezamenlijk beschermde stads- en dorpsgezichten aan te wijzen. Het rechtsgevolg van de aanwijzing is dat de gemeenteraad ter bescherming van een stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan, als bedoeld in de Wet ruimtelijke ordening, vast moet stellen. In die zin kan de aanwijzing tevens een stimulans betekenen voor een te voeren ruimtelijk kwaliteitsbeleid.

In totaal zijn er in Nederland meer dan 400 beschermde stads- en dorpsgezichten met een geschiedenis die teruggaat tot vóór het jaar 1850. In het kader van het Monumenten Inventarisatie Project is ook de stedenbouw uit de periode 1850-1940 landelijk geïnventariseerd. Het besluit tot aanwijzing van Villapark Overbeek in de gemeente Rheden als beschermd dorpsgezicht vloeit voort uit deze inventarisatie.

Inleiding (kaart 1)

Het beschermd dorpsgezicht Villapark Overbeek is gelegen in de gemeente Rheden aan de noordzijde van de dorpskern van Velp. Van oorsprong behoorde dit gebied tot het 11 hectare grote landgoed Overbeek, dat zich globaal uitstreckte van de buurschap Jeruzalem in het noorden tot aan de Hoofdstraat in het zuiden en van de Parkstraat in het westen tot de Tramstraat in het oosten.

Al in het begin van de 19^e eeuw hadden welgestelden er behoefte aan om buiten te gaan wonen in een fraaie omgeving, die redelijk bereikbaar was. De bebouwing langs bestaande wegen - na 1820 vooral langs de (rijks)straat-wegen - legt daarvan getuigenis af. De aanleg van spoorwegen bracht een tweede golf op gang. Verder werden na de periode 1880-1890 nogal wat landgoederen, veelal om financiële redenen, verkaveld om er villabouw op te verwezenlijken. Tot deze derde golf van 'buiten gaan wonen' behoort ook Overbeek. In Velp was Overbeek in 1900 het eerste landgoed dat werd omgezet in een villapark. Het ontwerp voor de aanleg van het villapark werd gemaakt door tuin- en landschapsarchitect Hugo A.C. Poortman (1858-1953). Met gebruikmaking van het bestaande padenstelsel, waterpartijen en oude bomen maakte hij een ontwerp voor een villapark in Engelse landschapstijl.

De eerste villa's werden onder leiding van de architect W. Honig (1855-1927) in 1901 gebouwd door de N.V. Overbeek aan de Boulevard en de Overbeeklaan, in het zuidelijke deel van het villapark. Deze vrijstaande villa's werden gesitueerd op ruime kavels. Het merendeel van de

villa's werd rond 1910 gebouwd, echter op kleinere kavels dan de oudste villa's en deels in geschakelde vorm. Het merendeel van de villa's is bewaard gebleven; op een beperkt aantal plaatsen is de oorspronkelijke bebouwing echter vervangen. Zo staan aan de oostzijde van de centrale water- en groenpartij enkele semi-bungalows uit de jaren zeventig, die gebouwd werden ter plekke van enkele villa's laatst in gebruik bij het Velper ziekenhuis, dat in 1974 werd verplaatst van de Tramstraat naar Velp-Zuid.

De bebouwing heeft een schilderachtig karakter. Bij de vormgeving werd gebruikgemaakt van grillige contouren, niet-symmetrische vormen, abrupte overgangen en een grote variatie in tinten en lichtinval. Het was de tijd van de overgangsarchitectuur, waarbij door elkaar gebruikgemaakt werd van elementen uit de neorenaissance, de Chaletstijl en de Art Nouveau of Jugendstil, naast Berlagiaanse en rationalistische kenmerken.

Het villapark Overbeek vormt een sterk samenhangend geheel. Karakteristiek zijn de stedenbouwkundige opzet, het groene karakter en het gevarieerde bebouwingsbeeld met vrijstaande en dubbele villa's van een vaak hoogwaardige architectuur. Het villapark is een goed herkenbaar gebleven voorbeeld van een villapark uit het begin van de 20^e eeuw en ook tegenwoordig nog een aangenaam woongebied.

Ontstaan en ontwikkeling

Situatie tot circa 1850

Het dorp Velp ontstond in het overgangsgebied van de stuwwal in het noorden en de lager gelegen uiterwaarden langs de IJssel in het zuiden. Op de onvruchtbare stuwwal waren in de loop van de 18^e en begin 19^e eeuw uitgestrekte bossen aangeplant die hout leverden voor de bouw en brandstof. De lagere, vruchtbare uiterwaarden langs de IJssel dienden als weiland voor het vee. De oudste bebouwing in Velp werd, zoals overal elders langs de Zuid- en Oost-Veluwezoon, geconcentreerd langs de beek; in het geval van Velp langs de Rozendaalse beek en de Beekhuizense beek.

De eerste bebouwing van Velp ontstond omstreeks 800 na Christus en was gelegen langs de Rozendaalse beek nabij de huidige Nederlands-hervormde kerk, bijgenaamd 'de Oude Jan'. Rond deze cluster van bebouwing werden de woeste gronden ontgonnen om landbouwgrond te verkrijgen. Zo ontstond om de nederzetting gaandeweg een gordel van hoger gelegen akkers, zogenaamde esgronden.

Naast deze nederzetting werden versterkte kastelen opgetrokken aan de zuidkant van de kern, in het lager gelegen vlakke gebied. Een voorbeeld hiervan is Biljoen. Deze kastelen kregen naarmate de militaire functie afnam, steeds meer het karakter van buitenplaatsen, waar welgestelden die in Arnhem werkten, kwamen wonen. Tevens ontstonden er landgoederen, waaronder Overbeek, aan de beken op de hoger gelegen essen (*kaart 2*). De aanwezigheid van deze landgoederen heeft een grote invloed gehad op de verdere ontwikkeling van Velp.

De eigenaren van de landgoederen legden zogenaamde kerkwegen aan, zodat de kern van Velp vanuit het landgoed goed te bereiken was. Naast deze dikwijls diagonaal lopende kerkwegen werden er tevens lanen loodrecht op de stuwwal aangelegd. Dergelijke lanen als bijvoorbeeld de Rozendaalselaan verbonden de landgoederen met de bijbehorende gronden op de stuwwal.

De beklinking van de Hoofdstraat in 1820 betekende het begin van de verschuiving van de kern van Velp in noordelijke richting en het begin van de vestiging van een nieuwe groep welgestelden in Velp. De Hoofdstraat werd een belangrijke route naar Arnhem en was één van de weinige straten, die in alle weersomstandigheden begaanbaar was. Daarnaast verbeterde de verbinding met de stad Arnhem nog verder door de aanleg van de spoorlijn Arnhem-Zutphen in 1865 en ook dankzij de paardentram, aangelegd in 1880 en in 1912 vervangen door de elektrische tram. Tram en trein, de aantrekkelijkheid van het gevarieerde landschap en de nabijheid van Arnhem maakten het voor bewoners van de stad aantrekkelijk om in Velp te gaan wonen.

De nieuwe welgestelden hadden een beperktere beurs dan hun voorgangers uit de 16^e en 17^e eeuw. Een elegante buitenplaats konden ze zich niet veroorloven, wél een herenhuis of villa met tuin, bij voorkeur aan de straatweg van Arnhem naar Velp. Om meer tegemoet te komen aan de vraag naar herenhuizen, werden er stukken grond tussen de bestaande lintbebouwing aangekocht, verkaveld en voor villabouw uitgegeven. Dikwijls waren het delen van landgoederen, zoals het aan de Hoofdstraat gelegen Overbeek. Naast het landhuis, enkele bijgebouwen en het

buurtje Jeruzalem was er op en in de directe omgeving van het landgoed geen bebouwing aanwezig (*kaart 3*).

Geschiedenis van Overbeek tot aan de verkoop in 1900

Het landgoed Overbeek was van oorsprong gelegen aan de Hoofdstraat in Velp en werd verder begrensd door de Parkstraat, de Tramstraat en de buurschap Jeruzalem. Oorspronkelijk was het een 'hof' behorend tot de hoofdhof Broeckerhave (nu Biljoen). De hof bestond uit een hofstede, enkele schuren en twee papiermolens gelegen in de buurschap Jeruzalem. Door de toename van de bevolking versnipperde het hofgebied en werd van de hof een landgoed gemaakt. Wanneer dit heeft plaatsgevonden is niet precies te zeggen. Op een kaart van 1635 was nog geen landhuis aanwezig. Op een ongedateerde kaart (vermoedelijk daterend uit het midden van de 17^e eeuw) wordt 'het Scholtenhuis' aangegeven. Dit huis werd gebouwd door Majoor Willem van Broeckhuysen. In 1700 brandde het af, maar werd het in dezelfde stijl herbouwd.

Een paar jaar later ging het wéér in vlammen op. Deze keer werd het niet meer in dezelfde stijl herbouwd, maar de toenmalige eigenaren Jacob Willem van Eck en Margaretha Vijgh gaven in 1707 architect Anthonie Viervant, stadstimmerman en architect te Arnhem, opdracht om een landhuis te bouwen. Op een omgracht terrein verrezen een rechthoekig en symmetrisch hoofdgebouw, alsmede twee bijgebouwen, die fungeerden als koetshuis, paarden- en beestenstal, orangerie en melkkamer.

Het landhuis werd omstreeks 1700 omgeven door een tuin in barokke stijl. In de as van het huis lag aan de achterzijde een langgerekte waterpartij, die de middenas vormde van twee langwerpige boomgaarden die in driehoekvorm werden afgesloten. Aan de oostzijde van het huis lagen bossen en ten westen - binnen een lanenstelsel - moestuinen en akkers. De baroktuin werd in 1800 vervangen door een park in landschapsstijl. De formele structuren maakten daarbij plaats voor een landschap met langgerekte, gebogen paden en waterpartijen. In het park werden allerlei romantische elementen opgenomen, zoals een aeolusharp, schelpengalerij, theekoepels, fontein, kluizenaarshut en badhuis.

Transformatie in villapark; ontwikkeling in hoofdlijnen

Algemeen

Het 11 hectare grote landgoed Overbeek werd door de laatste eigenaren, Henri Louis de Bruyn en diens echtgenote Catharina Theodora van Braam, in 1900 verkocht aan Willem Honig (1855-1927), een architect die in Velp en omgeving werkzaam was. Behalve architect was hij tevens meerdere jaren gemeenteopzichter en lid van de gemeenteraad.

Honig nam het initiatief om van het landgoed een villapark te maken. Hij streefde naar een zo fraai mogelijk aangelegde wijk met grote deftige villa's op ruime kavels. Daarbij was volgens Honig een goed ontwerp een eerste vereiste voor uiteindelijk succes. Om alles in goede banen te leiden werd in 1900 de N.V. Villapark Overbeek opgericht. Honig was technisch directeur, wat betekende dat hij zich bezighield met de uitvoering van het plan. Voor het ontwerp van het villapark werd de tuin- en landschapsarchitect Hugo A.C. Poortman (1858-1953) aangetrokken.

Poortman baseerde zijn ontwerp voor het villapark op het bestaande padenstelsel van de tuin van het landgoed. Het ontwerp omvatte onder andere vijf gebogen wegen en een grote centrale waterpartij. Het landhuis Overbeek zou afgebroken en steen voor steen weer opgebouwd worden op een prominentere plaats in het park. De N.V. Overbeek wilde het landhuis vervolgens verkopen als woonhuis of, vanwege het monumentale uiterlijk en gunstige ligging in Velp, bestemmen als gemeentehuis of postkantoor.

De eerste drie jaar van de realisatie van het villapark waren de beste. Door het beperkte aanbod van bouwterreinen was de grondprijs hoog, namelijk van 3,50/m² in het eerste jaar tot zelfs 7,50/m² in het tweede jaar. De N.V. wilde aanvankelijk ook zelf meerdere villa's bouwen, maar beperkte zich naar aanleiding van de tegenvallende bouwkosten en de goed verlopende verkoop van de kavels tot de bouw van slechts één exemplaar.

De jaren daarna waren minder florissant dan verwacht. Het landgoed Schoonenberg, dat in 1890 de naam Ma Retraite kreeg, werd na het overlijden van de laatste eigenaar in 1903 te koop aangeboden. Aangezien dit landgoed op steenworpafstand van villapark Overbeek lag, en er van dit landgoed eveneens een villapark gemaakt kon worden, zag de N.V. Overbeek dit als een grote concurrent. Drie bestuursleden van de N.V. Overbeek richtten daarom in 1903 de N.V. Velp & Omstreken op met de bedoeling om Ma Retraite te kopen en tevens alle verdere activiteiten op het gebied van villaparken in en rondom Velp in eigen hand te houden.

De N.V. Velp & Omstreken kocht Ma Retraite en begon in 1903 met de aanleg van dit tweede villapark. Het geheel werd minder groots aangepakt dan het geval was bij villapark Overbeek, vermoedelijk om onderlinge concurrentie uit te sluiten.

Toch heeft de bebouwing van Ma Retraite invloed gehad op de verdere ontwikkeling van villapark Overbeek. Door het sterk vergrote aanbod van bouwterreinen daalden de grondprijzen er sterk.

Om de steeds hoger wordende exploitatiekosten van villapark Overbeek te kunnen reduceren, werd het landhuis Overbeek te koop aangeboden na een mislukte poging om er een gemeentehuis of postkantoor van te maken. In eerste instantie bood zich geen koper aan; uiteindelijk werd het huis met het stalgebouw en het terrein binnen de gracht openbaar geveild. Het geheel werd in 1906 verkocht aan de bouwmaatschappij Westerkwartier uit Amsterdam voor f42.000,-. De nieuwe eigenaar liet het statige herenhuis in 1907 afbreken. De waterpartij rond het huis werd gedeeltelijk gedempt voor de aanleg van een weg aan de westkant van het terrein - het zuidelijke deel van de huidige Vijverlaan - waardoor de vrijgekomen grond optimaal en in kleinere delen verkaveld kon worden.

Het enige dat momenteel nog aan het landhuis herinnert, is het poortje van Overbeek. Aan de voorgevel van het landhuis Overbeek was langs de daklijst ter versiering een balustrade aangebracht met een zwaar middenstuk en siervazen op de hoeken. Tijdens de afbraak van het landhuis werd dit zware middenstuk met de wapenhoudende leeuwen gekocht door de heer Elias uit Amsterdam. Deze liet een huis bouwen in het villapark, dat hij Overbeek noemde. Aan het trottoir langs de Overbeeksingel werd achter bestaande hekposten met stenen siervazen, een poort geplaatst waarop het middenstuk met de leeuwen werd gezet.

De N.V. Villapark Overbeek werd in augustus 1915 ontbonden; alle grond was verkocht zodat het gestelde doel was bereikt.

Stedenbouwkundige opzet

Met gebruikmaking van het bestaande padenstelsel, de Rozendaalse beek en de oude bomen van het landgoed, ontwierp Poortman op landgoed Overbeek een park in Engelse landschapsstijl (*kaart 4*). De basis voor het ontwerp vormde de bestaande waterpartij en enkele oude bomen van het landgoed. Rondom deze centrale plek werd een vijftal gebogen wegen aangelegd. Twee daarvan waren min of meer noord-zuidgericht, namelijk de Overbeeklaan en de Boulevard (de verbindingsweg tussen de Hoofdstraat en de route naar Rozendaal, Rosendaalse Veld en Rhedense Heide) en twee oost-west, namelijk de Prins Hendrikstraat-Evertsenlaan (verbindingsweg tussen de Parkstraat en Hogeweg) en de Overbeeksingel, die als een beschermende schil om het landhuis Overbeek en de gracht lag. De Vijverlaan werd later toegevoegd.

Tevens gaf Poortman op zijn ontwerp een globale kavelindeling aan. Deze indeling stond niet vast, maar was meer bedoeld om een indruk te geven van de bedoelingen. In overleg met de kopers werden de precieze grootte en ligging van de kavels bepaald. Door sterk tegemoet te komen aan de wensen van de kopers werden sommige kavels te krap bemeten en bleven er onverkoopbare reststukjes over.

Ontwikkeling van de bebouwing

Het villapark werd in fasen bebouwd, wat duidelijk tot uitdrukking komt in allerlei verschillen in grootte, stijl en detaillering van de aanwezige bebouwing. Er is geen overkoepelend bebouwingsplan voor het villapark gemaakt; in plaats daarvan werden de kavels stuk voor stuk verkocht en bebouwd.

De eerste bebouwing verrees in 1901 aan het begin van de Boulevard ter hoogte van de Parkstraat. De woningen werden ontworpen door de architect Honig. Vervolgens ontstond er bebouwing aan de Overbeeklaan, eveneens naar ontwerp van Honig.

De eerste grote vrijstaande villa's werden gesitueerd op ruime kavels met eenzijdige oriëntatie. De villa's bestonden voor het merendeel uit twee bouwlagen met kap. Het aanzien werd sterk bepaald door de schilderachtige vormgeving met niet-symmetrische vormen, abrupte overgangen en grillige contouren. Naast deze grote vrijstaande villa's werden er ook dubbele villa's gebouwd, met een min of meer vergelijkbare uitstraling. Vanaf circa 1910 werden er ook zogenaamde schouder-aan-schouder villa's gebouwd. Deze in feite vrijstaande villa's stonden echter op zodanige smalle kavels, dat de indruk van een (bijna) gesloten straatwand ontstond.

Groenvoorzieningen

In het ontwerp van Poortman was ruime aandacht besteed aan de vormgeving en inrichting van de openbare ruimte. De nadelen van de relatief kleine kavels compenseerde Poortman door de openbare ruimte op enkele plaatsen ruim op te zetten en uit te werken, zoals bij de centrale waterpartij en de Boulevard.

Het uitgangspunt van het ontwerp van Poortman was een centraal gelegen groene plek. Het daar gelegen deel van de voormalige gracht van het landhuis werd vergraven tot een vijver met eiland, rotspartijen en watervalletjes. In 1921 werd op het eiland een muziektent in traditionalistische stijl gebouwd. De grote tuinen van de villa's rondom de centrale plek moesten het groene karakter nog eens extra benadrukken.

Veel openbaar groen kwam er volgens het plan in de rest van het villapark niet voor; ook straatbeplanting ontbrak. Alleen de Boulevard, één van de vijf gebogen straten, zou een breder profiel krijgen met een middenberm, beplant met een enkele rij bomen. Dit onderdeel van het plan is echter nooit uitgevoerd. Doordat Poortman vele oude bomen van het voormalige landgoed handhaafde in zijn ontwerp, had het villapark al direct een enigszins groen karakter en kon straatbeplanting worden gemist.

Wijzigingen

De stedenbouwkundige opzet is gaaf bewaard gebleven. Ook een groot deel van de oorspronkelijke bebouwing bleef bewaard. Op een aantal plaatsen, waaronder de hoek tussen de Boulevard en de Overbeeksingel, is de oorspronkelijke bebouwing vervangen.

De meest omvattende wijziging betrof echter het terrein van het voormalige 'Algemeen Velpsche Ziekenhuis' gelegen aan de oostzijde van de Tramstraat op de hoek met de Evertsenlaan. Het in 1892 naar ontwerp van Honig gebouwde ziekenhuis was qua opzet niet meer dan een riant villa. Dit was bewust gedaan, zodat indien de opzet van het ziekenhuis zou mislukken het pand alsnog verkocht kon worden als woonhuis. Het ziekenhuis werd meerdere malen uitgebreid, waartoe ook enkele villa's aan de westzijde van de Tramstraat werden aangekocht. Toen in de jaren zeventig het ziekenhuis werd verplaatst naar Velp-Zuid zijn deze villa's afgebroken. De terreinen werden vervolgens herkaveld en ingevuld met vrijstaande woningen van één bouwlaag met kap.

Huidig ruimtelijk karakter

Algemeen

Villapark Overbeek is een relatief ruim opgezette villawijk, gelegen aan de noordzijde van de Hoofdstraat in het tegenwoordige centrum van Velp. In hoofdlijnen kan de wijk gekarakteriseerd worden als een sterk samenhangend gebied met grote villa's in een groene omgeving, met een zorgvuldig ontworpen wegenstructuur, een centraal gelegen waterpartij met bijbehorend groen en daarnaast tuinen die een grote bijdrage leveren aan het groene totaalbeeld van de wijk.

Stedenbouwkundige opzet

De hoofdropzet van de wijk wordt gekenmerkt door de centraal gelegen open ruimte met vijverpartij en omringend groen, het stelsel van gebogen wegen, die zorgvuldig worden begeleid door statige vrijstaande en geschakelde villa's, op enige afstand van elkaar gelegen op relatief ruime percelen. Het wegenstelsel speelt een belangrijke rol in de beleving van de wijk. Door de korte zichtlijnen ten gevolge van het gebogen karakter van de meeste wegen wordt er langzaam een 'spanningsveld' opgebouwd, dat eindigt bij de centraal in het park gelegen groene openbare ruimte, waarop de meeste wegen van het villapark uitkomen. Karakteristiek zijn de vorkvormige aansluitingen en afgeronde straathoeken. Aan de noordzijde van de vijver - nabij de Achtsprong - komt een groot aantal straten bij elkaar. De afgeronde straathoeken en het relatief open karakter van de aangrenzende voortuinen en kleine plantsoenen benadrukken de ruime opzet van het villapark. De wegen hebben een ruim profiel, dat bestaat uit een brede geasfalteerde rijbaan met aan weerszijden trottoirs. Uitzonderingen op het geschetste

beeld zijn de Tramstraat en het zuidelijke deel van de Vijverlaan. De Tramstraat heeft een smal profiel, deels zonder trottoirs. Het niet tot het oorspronkelijke plan van Poortman behorende zuidelijke deel van de Vijverlaan heeft geen gebogen karakter, maar verloopt min of meer in een rechte lijn. In het wegenstelsel is geen duidelijke hiërarchie te ontdekken. Wel zijn er wegen, zoals de Prins Hendriklaan en Evertsenlaan, die enige functie hebben voor het doorgaande lokale verkeer. Ze vormen samen een verbindingsweg tussen de Rozendaalselaan en Hogeweg. De overige straten in het Villapark zijn echte woonstraten met een verblijfsfunctie.

Het villapark heeft een groene uitstraling, waarbij de ruim opgezette centrale plek een grote rol speelt. Belangrijk is de door het villapark stromende Rozendaalse beek die deels is vergraven tot een grote vijver met watervalletjes, rotspartijen, bruggetjes en een eiland met daarop een muziektent. De waterpartijen worden omgeven door een brede, groene strook voorzien van een padenstelsel en banken. Er staan tevens enkele oude platanen, restanten van de voormalige tuin van het huis Overbeek. Ook in de rest van het villapark - zowel in openbaar gebied als in privé-tuinen - staan monumentale bomen van het voormalige landgoed.

Rondom de vijver liggen de grootste kavels, met daarop de grootste villa's. Naarmate de afstand tot de centrale plek groter wordt, wordt de openbare ruimte minder ruim van opzet en worden de kavels kleiner. Ondanks dit gaat het totaalkarakter niet verloren. Voor de beleving van het groene karakter van het villapark zijn ook de relatief open (voor)tuinen van wezenlijk belang. Veel tuinen zijn nog op de oorspronkelijke wijze door middel van ijzeren hekwerk of hagen van de openbare ruimte gescheiden.

Bebouwingsbeeld

Het merendeel van de villa's is gebouwd tussen 1900 en 1920. De villa's hebben in het algemeen twee bouwlagen met een forse kap. Hoofdmassa's en gevelopeningen zorgen doorgaans voor een sterk verticale geleding, terwijl door de toepassing van gootlijsten, speklagen en decoraties vaak juist duidelijke horizontale accenten zijn toegevoegd. De grootste villa's op de ruimste kavels zijn vooral gesitueerd om en in de directe omgeving van de vijver. Ook staan op meerdere plekken dubbele villa's op ruime kavels met een vergelijkbare totaaluitstraling. Jongere villa's - gebouwd vanaf circa 1910 - zijn doorgaans veel dichter opeen gebouwd, waardoor soms zelfs de indruk ontstaat van een min of meer gesloten straatwand. Op enkele plekken is de oorspronkelijke villabebouwing vervangen, zoals aan de oostkant van de vijver.

De huidige bebouwing uit de jaren zeventig sluit door de lagere goothoogten (één bouwlaag), flauwe dakhellingen en meer horizontale geleding weliswaar niet aan bij het oorspronkelijke bebouwingsbeeld, maar tast het totaal karakter van het villapark niet aan.

In het algemeen is bij de precieze situering van de bebouwing ingespeeld op de lichtgebogen wegenstructuur, op hoeklocaties en markante punten. Hoekpanden hebben een tweezijdige oriëntatie, dus naar beide wegen. Op markante plekken is opvallende bebouwing gesitueerd, zoals 'de Vijverberg' op de hoek van de Prins Hendriklaan en de Vijverlaan; 'Wartburg', op de hoek van de Prins Hendriklaan en de Boulevard en de muziektent gelegen op het eiland in de vijver. Komende vanuit het zuiden wordt het blikveld vanaf de centrale open ruimte deels beëindigd

door de villa op de hoek van de Achtsprong en de De Ruyterlaan.

De architectuur kan voor het overgrote deel worden getypeerd als overgangs-architectuur. Deze stijlbenaming is van toepassing op veel bouwwerken, die rond de eeuwwisseling zijn ontstaan en die qua bouwstijl een overgang vormen van de neostijlen en het historisme naar een meer moderne, niet of nog weinig aan historische stijlelementen gebonden architectuur. Over het algemeen is er sprake van het door elkaar gebruiken van elementen uit de neo-rennaissance, de Chaletstijl en de Art Nouveau/Jugendstil, naast Berlagiaanse en rationalistische kenmerken.

Vooraf bij de villa's aan de centrale open ruimte is sprake van een grote variatie. De villa's worden gekenmerkt door een asymmetrische plattegrond, risalerende bouwvolumes met topgevels, een opbouw vol variatie, verrassing en contrast en door de toepassing van torentjes, dakkapellen en andere fantasierijke onderdelen. Aan meerdere zijden van de villa's zijn serres, veranda's, openslaande deuren en balkons toegepast, om zo de overgang tussen villa en tuin te verkleinen. De gevels zijn in het algemeen opgetrokken in baksteen. Sommige villa's hebben gepleisterde gevels.

De overige straten zijn voorzien van woningen die 'schouder-aan-schouder' staan; de vorm is vergeleken met de vrijstaande villa's vrij smal en hoog, terwijl de zijgevels spaarzaam zijn gedecoreerd met weinig raamopeningen. Decoraties en in- en uitspringende bouwonderdelen zijn alleen aan de voor- en achterzijde van de woningen te vinden.

Nadere typering van te beschermen waarden

Villapark Overbeek is gelegen op het voormalige landgoed Overbeek, het eerste landgoed dat in Velp werd getransformeerd in een villapark. De tuin- en landschapsarchitect Hugo A.C. Poortman maakte een helder en krachtig ontwerp voor de aanleg van het villapark, waarbij hij gebruikmaakte van de bestaande padenstructuur, de aanwezige waterpartijen en de oude bomen in de tuin van het landgoed.

Het ontwerp vormde de basis voor de totstandkoming van een sterk samenhangend, ruim opgezet en rijk van groen voorzien woongebied, waarvan de stedenbouwkundige opzet en een groot deel van de oorspronkelijke bebouwing gaaf bewaard zijn gebleven. De stedenbouwkundige opzet van het gehele gebied komt dan ook voor bescherming in aanmerking.

Met betrekking tot de *stedenbouwkundige structuur* zijn van belang:

- de gaaf bewaard gebleven wegenstructuur, gebaseerd op het padenstelsel van het landgoed en bestaande uit meerdere gebogen straten;
- de ligging en inrichting van het centraal gelegen openbare gebied, dat bestaat uit langgerekte kronkelende vijverpartijen en het omliggende groen;
- de zichtlijnen naar enkele markant gelegen villa's (Vijverberg en Wartburg) en objecten (muziektent).

Voorts zijn met betrekking tot het *bebouwingsbeeld* van belang:

- het type bebouwing: overwegend vrijstaande en dubbele villa's van twee forse bouwlagen met kap op ruime kavels (waaronder enkele gemeentelijke monumenten en potentiële rijksmonumenten);
- de hiërarchie in de verkaveling en de bebouwing: de grootste villa's op de grootste kavels aan de centraal gelegen waterpartij en op grotere afstand kleinere, dichter opeen gebouwde villa's;
- de grote variatie in stijl en detaillering;
- de verticale geleding (hoofdmassa's en gevelopeningen);
- het (oorspronkelijk) vrije zicht op de villa's, door de beperkte hoogte van de erfafscheidingen en het (half)open karakter van de voortuinen;
- de doordachte situering van de bebouwing ter visuele afsluiting op markante punten en zichtlijnen;
- de plaatsing van markante bebouwing aan kruisingen van wegen.

Met betrekking tot de *groen- en waterstructuur* zijn van belang:

- de centraal gelegen groene plek met waterpartij;
- het groene, overwegend onverharde karakter van zowel voor- als achtertuinen;
- de oude monumentale bomen;
- de loop van de Rozendaalse beek.

Begrenzing

Overbeek kan gezien worden als een samenhangend villapark, dat zich duidelijk onderscheidt van de omringende gebieden. Dit heeft voor een groot deel te maken met de zorgvuldig ontworpen wegenstructuur en openbare ruimte van de wijk. De wijk heeft een duidelijke kern, die bestaat uit de centraal gelegen water- en groenpartij met daaromheen de meest aanzienlijke villabebouwing. Meer naar de randen toe nemen de allure en ouderdom van de bebouwing geleidelijk aan af.

Bij het bepalen van de begrenzing van het beschermd dorpsgezicht Villapark Overbeek is zoveel mogelijk de begrenzing van het plan van Poortman aangehouden. Aan de noord- en oostzijde is echter gekozen voor een wat ruimere begrenzing. Ten eerste is een aangrenzend gedeelte van de De Ruyterlaan met de bebouwing aan weerszijden meegenomen. Vanaf het zuidwesten gezien heeft men duidelijk zicht in deze laan, mede door het open karakter van het plantsoen en de tuin voor de villa aan de Achtsprong nummer 2. Vanaf het zuiden gezien vormt de villabebouwing aan de De Ruyterlaan en de Achtsprong een waardevolle afsluiting van het blikveld. Voorts is ook de bebouwing aan de oostzijde van de Tramstraat - voor zover gelegen tussen de Evertsenlaan en de Achtsprong - binnen de begrenzing getrokken.

Aan de *noordzijde* loopt de grens langs de achterste perceelsgrenzen van de woningen aan de Prins Hendriklaan en Boulevard, vervolgens - aan de overzijde van de Achtsprong - langs de achterste perceelsgrenzen van de woningen aan de De Ruyterlaan, nummers 25, 26 en 27.

Aan de *oostzijde* ligt de grens langs de achterste perceelsgrenzen van de bebouwing aan de De Ruyterlaan en Tramstraat inclusief de percelen aan de Evertsenlaan tot aan het kruispunt met de Hogeweg. Ten zuiden van de Evertsenlaan ligt de grens aan de oostzijde van de Tramstraat.

Aan de *zuidzijde* ligt de grens langs de noordzijde van de Hoofdstraat, voor wat betreft het gedeelte tussen de Tramstraat en Vijverlaan. De bebouwing aan de Hoofdstraat, tussen de Vijverlaan en Parkstraat, behoorde niet tot het oorspronkelijke plan van Poortman en valt buiten het beschermd gebied. Aan de *westzijde* van het gebied ligt de grens aan de oostzijde van de Parkstraat.

De exacte begrenzing is aangegeven op de bijgevoegde begrenzingskaart, MSP/16/09.

Waardering (kaart 5)

Het villapark is van grote *stedenbouwkundige waarde*. Het ook tegenwoordig nog zeer aantrekkelijke woongebied vormt een sterk samenhangend geheel, dat een belangrijke bijdrage levert aan het karakter van het dorp Velp. Kenmerkend zijn de vrijstaande en dubbele villa's op ruime kavels, met veelal parkachtige tuinen, gesitueerd aan een stelsel van lange, gebogen wegen en rondom een centraal gelegen open ruimte met daarin een door groen omgeven vijverpartij. De doordachte situering van sommige panden op enkele markante plekken, het bestaan van enkele zichtlijnen en de vele oude bomen van het voormalige landgoed dragen, samen met de architectuur van de villa's, bij aan de schilderachtige sfeer.

Het villapark is tevens van grote *cultuurhistorische waarde* als goed en gaaf bewaard gebleven voorbeeld van een villapark uit het begin van de 20^e eeuw. Deze villaparken werden vanaf het einde van de 19^e eeuw op verschillende plaatsen in Nederland ontwikkeld, waarmee werd ingespeeld op de wens van welgestelden om buiten de dichtbevolkte steden te gaan wonen, in een landschappelijk fraaie omgeving met goede spoorverbindingen.

Overbeek, in dit gebied één van de eerste planmatige (villapark)uitbreidingen, is tevens een goed voorbeeld van de vele landgoederen, die omstreeks 1900 op initiatief van particulieren in villaparken werden getransformeerd.

Het villapark is tevens van belang vanwege de *hoogwaardige architectonische kwaliteit* van de aanwezige bebouwing. Bijzonder is de grote rijkdom aan verschillende bouwtypen, hoofdvormen en stijlen, vooral uit de periode 1900-1920. De architecten W. Honig en Chr. Jansen hebben veel villa's in het gebied ontworpen.

Het gebied is ten slotte van belang vanwege de *gaafheid* van de oorspronkelijke stedenbouwkundige opzet en de *gaafheid* van de hoofdvormen van een groot deel van de bebouwing.

De kwaliteit van het ontwerp van het villapark gecombineerd met de gaafheid ervan maken dat Overbeek ook van *park-/landschapsarchitectuurhistorische waarde* is. Binnen het indrukwekkende oeuvre van Hugo Poortman neemt het ontwerp voor Overbeek een bijzondere plaats in: voor zover bekend is dit het enige door hem ontworpen villapark.

Rechtsgevolg van de aanwijzing

Ter effectuering van de aanwijzing van een beschermd stads- of dorpsgezicht moet ingevolge artikel 36 van de Monumentenwet 1988 een bestemmingsplan worden opgesteld. De toelichting op de aanwijzing kan daarbij voor wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de toekomstige ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te bieden voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruikmaakt en daarop voortbouwt.

In het aanwijzingsbesluit is bepaald in welke mate de vigerende bestemmingsplannen aan het beschermingsver-eiste voldoen.

Bronnen

Literatuur

- E. Cremers, 'Het villapark Overbeek, het ontstaan van een villapark in de Veluwezoom'. In: *Bijdragen en Mededelingen Gelre*, deel LXXIII (1982), p. 124-143.
- J. de Haan, *Villaparken in Nederland, een onderzoek aan de hand van het villapark Duin en Daal te Bloemendaal 1897-1940*, Haarlem 1986.
- H. Kerckamp, *Verloren Luister*, Velp 1969.
- *Historie van Velp en Rosendaal*, Velp 1938.
- H. Smit, *Trekken door de zeven dorpen van Rheden, langs mooie, karakteristieke plekjes*, Wezep 1992.
- C.S. Oldenburger-Ebbers, A.M. Backer en E. Blok, *Gids voor de Nederlandse Tuin- en Landschapsarchitectuur; deel oost en midden*, Rotterdam 1996.
- Oudheidkundige kring Rheden, *Korte geschiedenis van Rheden en Rozendaal*, Rozendaal 1975.
- Pouderoyen Compagnons, *Bestemmingsplan Overbeek, gemeente Rheden*, Nijmegen 1984.
- *Gids voor Rosendaal en Omstreken*, Velp 1901.

Kaarten

- Oriëntatiekaart, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2011.
- Landgoed Overbeek, circa 1700. In: H. Kerckamp, *Verloren Luister*, Velp 1969, p. 87.
- Kadastrale kaart, 1832. In: idem, p. 92.
- Ontwerp Villapark Overbeek, 1901. In: E. Cremers, 'Het villapark Overbeek, het ontstaan van een villapark in de Veluwezoom'. In: *Bijdragen en Mededelingen Gelre*, deel LXXIII (1982), p. 136.
- Waarderingskaart, Rijksdienst voor het cultureel Erfgoed, 2011.

Colofon

Uitgave

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2011

Onderzoek en tekst

Gelders Genootschap

Kaartmateriaal

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, drs. B.A.R.T. Broex en drs. N.H. van Diepen

Foto omslag

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, drs. G.H. Glas

Redactie

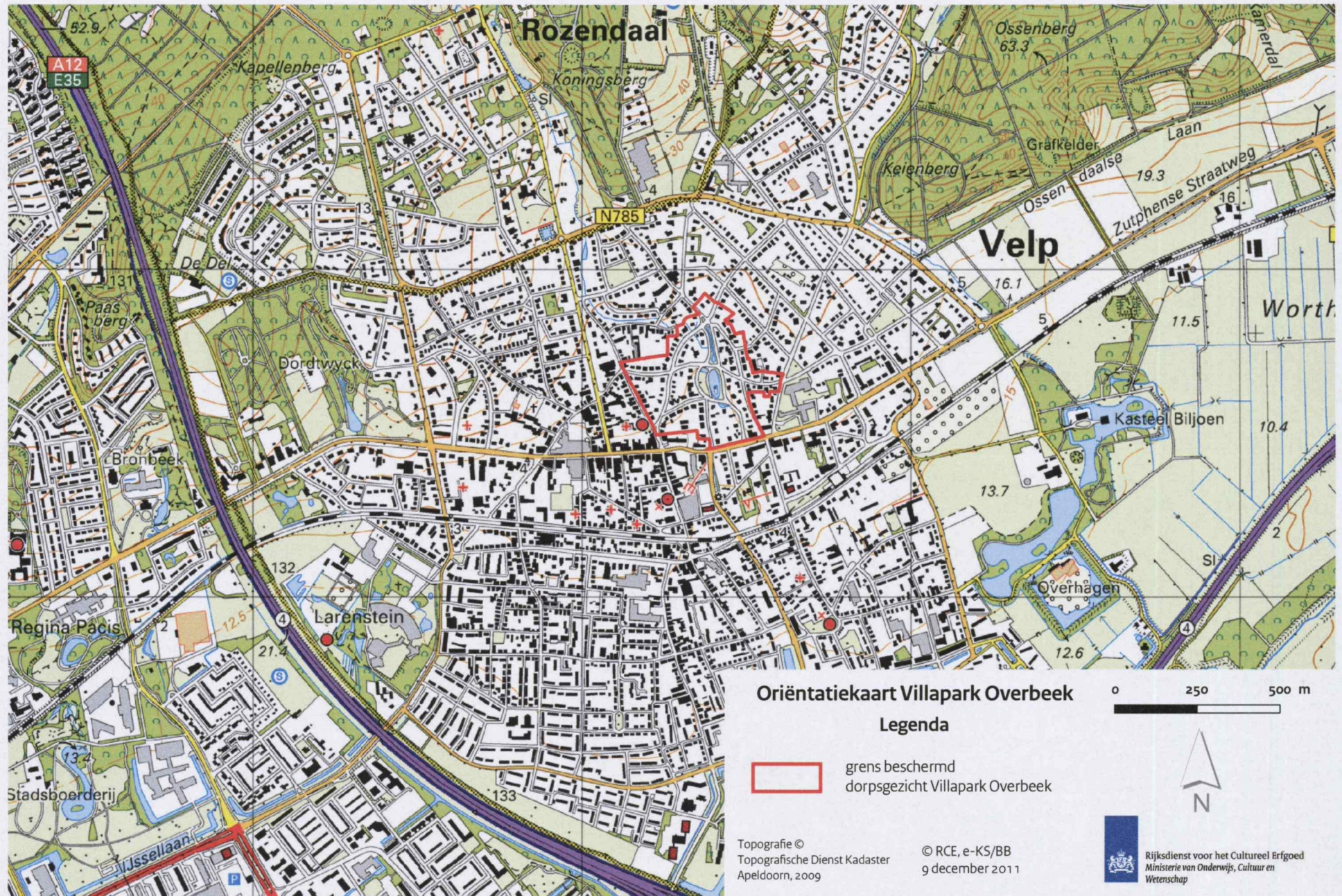
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, mr. W.L.M. Knitel en drs. E.B. Manuel

Productie

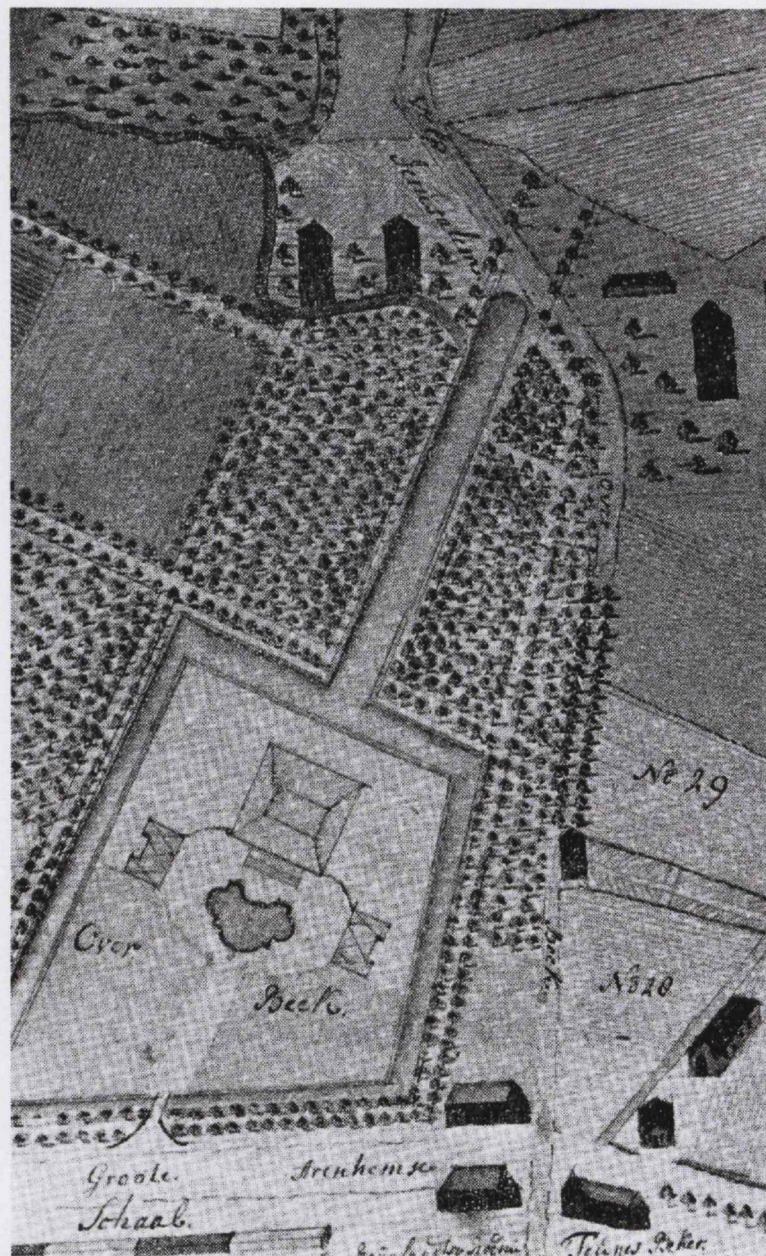
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed/Drukkerij Mailfors, Amersfoort.

Bijlagen

1. Oriëntatiekaart.
2. Landgoed Overbeek, circa 1700.
3. Kadastrale kaart, 1832.
4. Ontwerp Villapark Overbeek, 1901.
5. Waarderingskaart

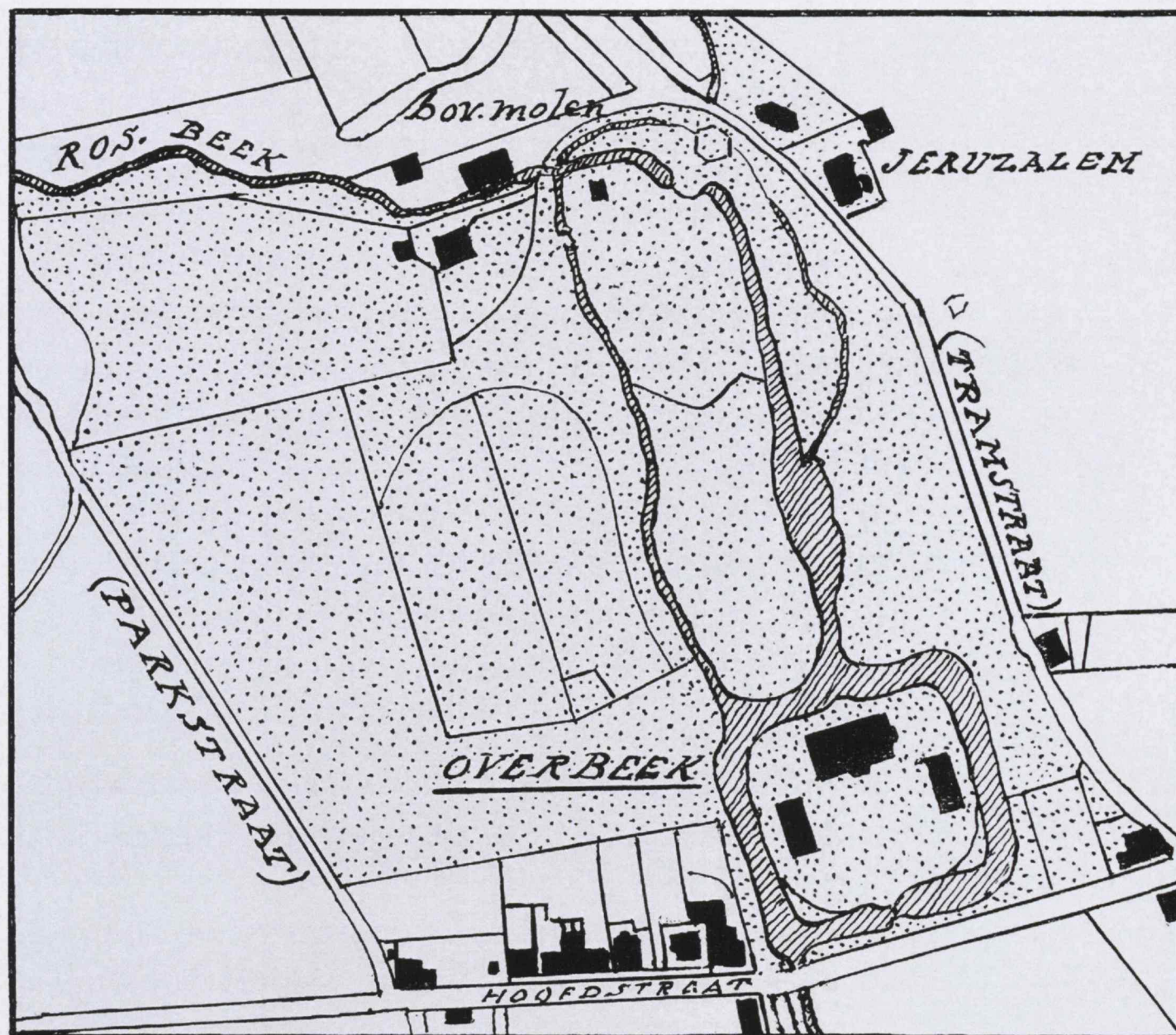


Kaart 1 Oriëntatiekaart



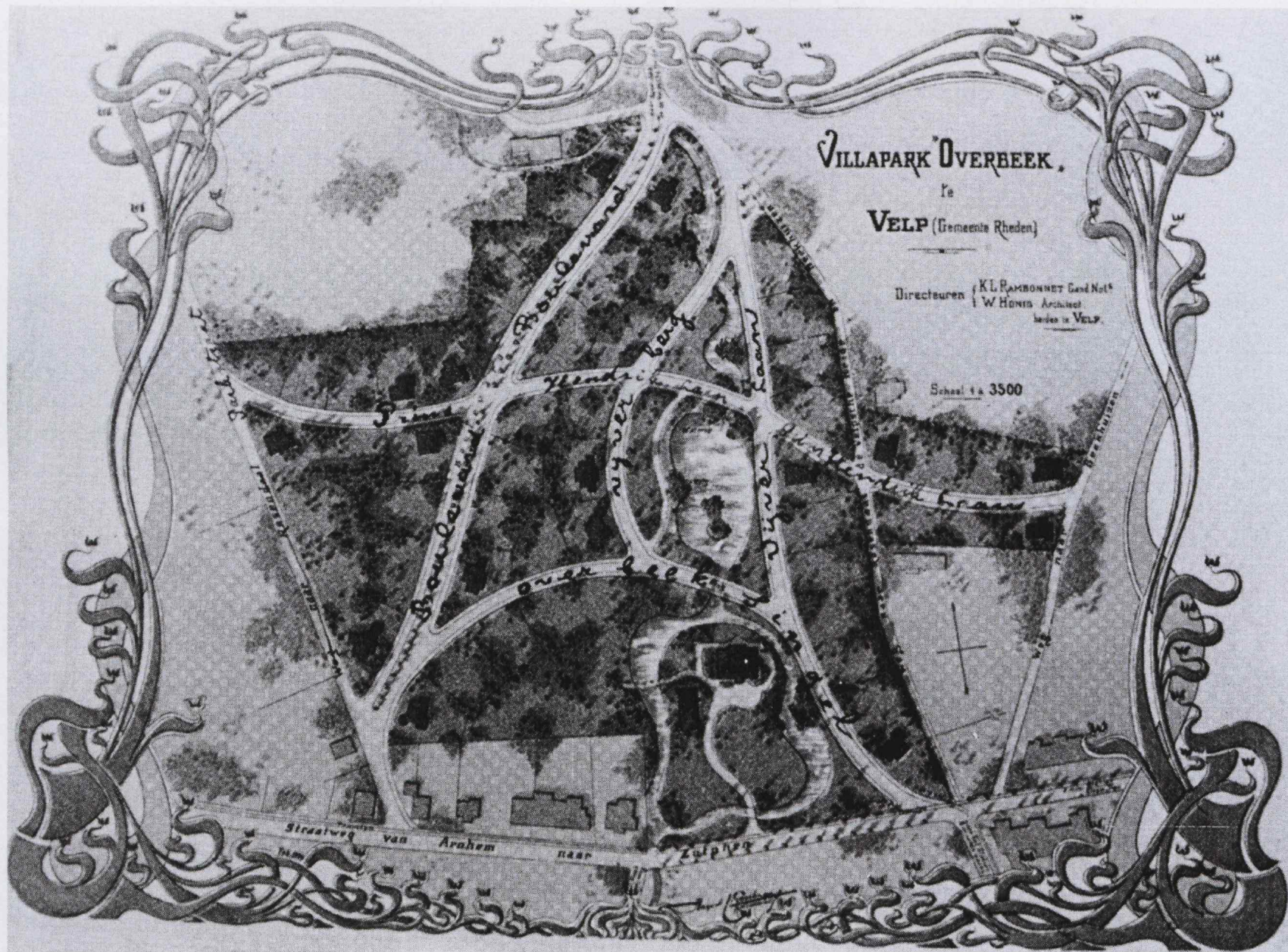
Kaart 2

Landgoed Overbeek, circa 1700



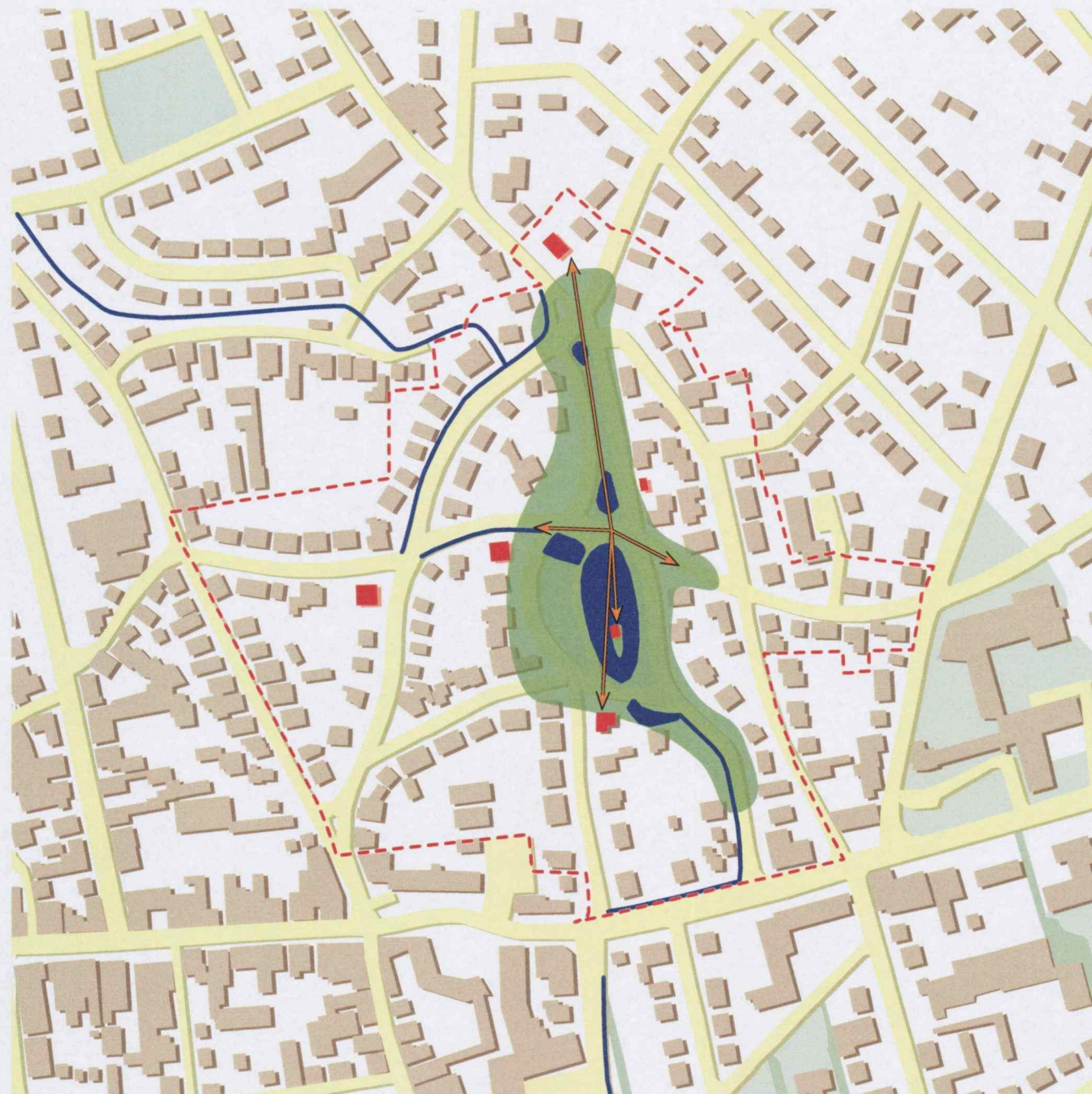
Kaart 3

Kadastrale kaart, 1832



Kaart 4

Ontwerp Villapark Overbeek, 1901



Waarderingskaart Villapark Overbeek

Legenda

ruimtelijke karakteristiek

-  begrenzing beschermd dorpsgezicht
-  meest waardevolle blikvangers
-  meest waardevol parkachtig groengebied
-  waterstructuur
-  zichtlijn

topografie

-  bebouwing
-  bos, bomenrij
-  weide, plantsoen
-  weg, pad

0 100 200 m

Topografie © Topografische
Dienst Kadaster
Apeldoorn, 2005



© RCE, e-KS/BB
9 december 2011



Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

